

Юқорида келтирилган принциплар олий таълим муассасаларида педагогик жараёнларни бошқаришда ўзaro боғлиқ ҳолда амал қилади. Ушбу тамойиллар педагогик жараён иштирокчиларининг ўқув ҳамда касбий фаолияти самараси ва унумдорлигидан манфаатдорлиги,

ундан кониқишни таъминлаши, жамоада қулай ижтимоий-психологик муҳитни шакллантириш ва барқарорлаштириш учун субъект амалга оширадиган ҳатти-ҳаракатлар уйғунлигини мувофиқлаштиришга мўлжалланган тизим сифатида хизмат қилади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: 2008
2. Ўзбекистон Республикаси "Таълим тўғрисида"ги Қонун. 1997.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 29 декабрдаги «2017-2021 йилларда таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2909-сонли қарори.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йилнинг 7 майдаги "Иқтисодиёт ва соҳа йўналишларига инновацияларни татбиқ қилиш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПҚ 3569 – сон қарори.
5. Йўлдошев Н.К., Захидов Т.Е. Менежмент. –"Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти". –Тошкент: 2018.
6. Турсунов И.И., Нишоналиев У.Н. Педагогика. - Тошкент: "Ўқитувчи", 2007.
7. Джураев Р.Х., Турғунов С.Т. Таълим менежменти. – Тошкент: «Ворис». 2006.

РЕЗЮМЕ

Олий таълим муассасалари учун педагогик жараёнларни бошқаришда бўлажак мутахассисларни рақобатбардош ва жаҳон стандартларига жавоб бера оладиган юқори салоҳиятли кадрларни тайёрлаш муҳим аҳамият касб этади. Бинобарин, олий таълим муассасаларида "Таълим менежменти" ўқув курсини ўқитиш нуктаи-назаридан педагогик жараёнларни бошқариш ва ташкил қилиш муҳим аҳамият касб этмоқда.

РЕЗЮМЕ

В управлении педагогическими процессами в высших учебных заведениях важна подготовка высококвалифицированных кадров, которые будут соответствовать мировым стандартам. Поэтому управление и организация педагогических процессов играет важную роль в преподавании курса «Управление образованием» в высших учебных заведениях.

SUMMARY

In the management of pedagogical processes in higher education institutions, it is important to train future professionals with high potential who can compete and meet world standards. Therefore, the management and organization in pedagogical processes in terms of teaching the course "Education Management" in higher education institutions is important.

ПАЛЎАНЛАР ҲАҚҚИДАҒИ ЭПСАНА ҲАМ ГҮРРИНЛАР ТИЙКАРЫНДА ОҚЫЎШЫ ЖАСЛАРДЫ БАТЫРЛЫҚҚА, МЭРТЛИККЕ ТАЯРЛАЎДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АҲМИЙЕТИ

Б.Т.Нурекеев - стажер излениўши

Эжинияз атындағы Нөкис мамлекетлик педагогикалык институты

Таянч сўзлар: кураш, полвон, халк, юртсеварлик, мерос, миллий кадриятлар, фарзанд, авлод, ёшлар, кураш, ғалаба, ватан химояси, наммуна, тарбия.

Ключевые слова: борьба, борец (палван), народ, любовь к Родине, наследие, национальные ценности, ребёнок, поколение, молодёжь, выйти на поединок, победить, защищать страну, образец, воспитание.

Key words: wrestling, fighter, people, love for Motherland, heritage, national value, child, generation, youth, to fight, to win, to protect the country, a sample, education.

Қарақалпақ халық батырларының бири, XIX әсирде жасап өткен Ерназар алакез жүдә ири, турпатлы, қарыўлы жигит болған. Онын палўанлығы, мәртлик ислери бойынша халқымыз арасында көплеген әпсана, гүрринлер бар.

«Бир күнлери Хийўа ханы үлкен етип той береді. Той бурыннан бизиң халықларымызда гүресиз өтпеген. Тойдың гүресинде ханның баққы не бир палўанлары Иран палўанынан жеңиле береді. Намыс-арға шыдамаған ханның қатты ашыўы келеді. «Иранлыны жығатуғын палўан қалмады ма?»- деп сораған ўақта қарақалпақтың Турым бийи бар, «Тақсыр, бир қасық қанымнан кешсеніз айтаман», дейди. «Айт», деген. «Сизиң зинданда айыплы болып жатырған Ерназар қолдаўлы бар. Бир жеңсе бул палўанды сол жығады, тақсыр» депти. Дәрхал зинданнан шығарып, еки күн аўқатландырып, деп алдырып, қурға алып шығын, деп буйрық етеди.

Еки күнде азмаз сыртқа көзи, өзи үйренискен Ерназар батыр, палўан үшінши күни аўдаңлап қурға шығады. Иранлы да балтыр жүнлерине қоңыраў таққан, билеклери сатандай, сатанлары адамның белиндей, мойны гүжирейген, дәў сыпат бир бәлаMAT екен. Күш қарыўға толып турған Ерназар оның турпатынан сескенбейди, бақырысынан айбынбайды, туўры қарсы барып, жағасынан услап, гүресип кетеди. Екеўи де ет писирим алысады, жағаласады, тутысады, тартысады, әмеллерин қолланып көреді, бирақ бирин-бири жыға алмайды. Гүресип жүрген Ерназардың көзи бир ўақта өзін басын тигип, жығады деп ант ишип, зинданнан алдырған Турым бийге түседі. Ол бир қысым болып отырған екен. Жықпаса өзине де, Турым бийге де жақсы болмаслығын билип, бар күшин салып жамбас әмелип қолланып, Ерназар «Хәўип»деп қарсыласын

көтере баслайды. Сол жерде Турым бий «Көтер нарым», деп руўхый демеў береді. Сөйтип оны жерге шалқасынан жығады. Қатты түскени соншелли, иранлы палўан көпке шекем орнынан тура алмай жатады.

Хан қуўанып кетеди. Саўға-сыйын береді. Лекин ол бағана Турым бийдің айтқан «көтер нарым» деген сөзин ұмытпаған екен, бийге «нарың неше пуд жүк көтереди», дейди. «Қырық пуд көтереди» дейди Турым бий де қалыспай. Қырық пуд дән алдырып, Ерназарға «көтер» дейди. Ол және бир «хәўип» деп жүкти көтерип, қурды бир айландырып ханның алдына дүрс еттирип таслаған екен.» Және бир әңгимеде усы Ерназардың тоғайдан бир арбадан көп отынды, өзи отын астында көринбей көтерип келгени айтылады.

Мине, бул ўақыялардың халқымызды ўатан сүйиўшиликке тәрбиялаўда, олардың санасын раўажландырып, патриотлық сезимлерин оятыўда, солай етип өз халқын, ўатанын сүйиўде әҳмийетли қурал болып хызмет етери сөзсиз.

Бундай ибратлы гәплер хәр бир палўан бойынша бар десек кәтелеспеймиз.

Жаңабай Қаратай улы 1889-жылы туўылып, 1925-жылы қайтыс болған. Дым аз ўақыт өмир сүрген. Деген менен усы аз дәўир ишинде өзиниң таланты арқасында халқымыздың сүйикли палўаны, хошқаўаз қосықшысы, сазендеси сыпатында даңқ таратыўға үлгерген, жети қырлы бир сырлы перзенти болып қалды. Оның Аксүңгүл, Қазы ийшан, Айжамал хәм басқа қосықдарын бүгін де жаслар, халқымыз сүйип тыңлайды.

1945-жылы Хожелиде Қазакбай саллақ дегеннің тойында хорезмли Курбанбай қоңыраўлы палўан деген қарақалпақтың хәмме палўанларын жығып сала берген. Ел арына тарысқан той ийеси Қазакбай аўылласы Мәтжан хожаға «гүреспеген ким қалды. Ким бар мына

бәлени жығып, абырайды алатуғындай» депти. Ол «Жаңабай бар, Ақтубалы», депти. «Алдырың», депти.

Жаңабай жол азабынан шаршап болдырып келген. Хорезмилер тынықпасын деп «Хәзир гүресемиз», деп турып алған. Солай етип, гүрес басланады. Көп айқасады, тиреседи, халыққа тамаша да береді, өзлери болдырады да. Бир пайыгын күтип жүрген қоңыраулы, аты шуұлы палұанды Жаңабай аркалап жерге тартып урады. Хәкыйқый жеңеди. Бирге келген жолдаслары Курбанбайдан жеңилиўиниң себебин сорағанда ол «Жаңабайдың еки ийнинде еки жолбарысы бар екен. Мен оларға хеш илаж ете алмадым», деген екен. Сол тойда бир көзи қатты биреў келип палұанымызға «Мен жети қырлы жигитти көрип едим, бирақ сендей сегиз қырлысын көрмедим», депти. Соннан Жаңабай көзигипти, аўырыпты [2].

Палұанлардың дерлик барлығының арқасы бар, әрұағы, пири бар делинеди. Мәселен, Ерназар алакөздің де жолбарысы бар, биреўлериниң әрұағы шер, бүркит, қаршыға, жараған түйе, өгиз болып келеди. Көбисиники жолбарыс екени айтылады.

Журналист Ж.Моянов өзиниң аўылласы Жаңабай Қаратай улына арнаған «Палұанлар сәрдары» тарийхый қыссасында Жаңабай палұанның бир неше рет Хийұадағы тойларға барып гүрескенін сөз етеди. Жолда, Урысайда қарақшыларға жолыққан. Сонда палұан олардың бес-алтаўына баш бермей, бәрін бир - бириниң үстине тақластырып жатқарып, үстине шығып отырғанын айтады. Сондай-ақ, ешеги суўдан өтпегенде, түсип, ешекти бир қолтығына қысып, жаптан арғы жағаға алып өтип, және минип кете берген екен. Аўылындағы үлкен жаптың өтер тусындағы паяпыл хәлсиз екен. Адамлар ары - бери өтиўде қыйналған. Бир жағада узын терек жатыр екен, лекин оны адамлар биргелесип те жапқа паяпыл ете алмапты, күшлери келмепти. Бир күнлери сол жерден өтип баратырған Жаңабай ағамыз буны көрип, бир өзи үлкен теректи қушақлап, жапқа кесесине таслап, өткел ислеген екен [3].

Жийенбай Мояновтың «Палұанлар атасы» деп аталған бир неше мәрте избе-из Өзбекстан чемпионы

болған Сапалақ палұан Шамуратовтың өмири хәм палұаншылығына арналған да хұжетли қыссасы бар. Сондай-ақ, белгили жазыўшы Әбдимурат Атажанов та ертеректе «Сапалақ палұан» атамасында көркем повесть дөреткен еди. Усы кейинги шығармада Сапалақтың күш - қарыўлы екенін дәлиллеген бир эпизод сөз етилген колхозшылар түсликке қайтып киятыр. Алдындағы үлкен жап суўға ғарқ толы екен. Берги жағаға өтиў керек. Сонда бир ойыншыл жеңгеси Сапалақ пенен хәзиллеседи «бизлерди ылақтырып өткер, ағаң менен дize қосып шай ишип қайтайын үйге барып,» деп. «Күш атасын танымас» деген, жеңгеден жеңилип отырма, «...еки қолын белине таянып турған қатынның қаптай белинен қапсыра қушақлап алды да, тап гүрескендегидей «хәўип»деп бақырып жиберди...

-Қалай түскен жериң жайлы ма,-деп бақырды Сапалақ.

-Қус төсектен кем емес.-Жаңағы қатын үстибасының шаңын қағып, түкиринип-түкиринип былайырақ барып турды. Басқалар пәнтқумар қалмасын...

Және бир мушындай қатынды бир баў пишен шелли көрмей атып урды. Ол «өйпей» деп қыйғырып жиберди хәм дүс төменине түсти. Аўзы-басы ала шаң, түптүп деп түкиринип атыр[1]. Палұанлар өмирине байланыслы бундай даңғаралы гүрринлер көпшилик палұанларда бар, хәр бириниң өмиринде бир-еки емес, көплеген бундай жаслар үлги алатуғын ўақыялар жүз берген хәм оларды халқымыз ұмытпай атадан-балаға айтып,бүгинги әўладқа да жеткерип отыр. Бул гүрринлерди еситкен, оқыған жас әўладтың сондай белгили күш ийеси болғысы келетуғыны анық. Өткен палұан аталардың ел, халық ушын гүрес тутқаны, жаўдан халқын қорғағаны бүгинги перзентлеримизде ўатансүйиўшилик сезимлерин еле де күшейтеди, олардың ислеринен үлги тәрбия алатуғыны анық.

Бизге белгили, бүгинги «кураш» аты менен жәхән спортлары қатарынан орын алып киятырған гүрес көпшилик халықлар сыяқлы қарақалпақ халқының да қанына сиңген, бабалардан мийрас миллий қәдириятларымыздан есапланады.

Әдебиетлар

1. Атажанов Ә.Сапалақ палұан. –Нөкис: «Қарақалпақстан»,1984.
2. Сатаев А. Қарақалпақстан палұанлары. –Тошкент: 2018, 640-б.
3. Моянов Ж. // «Әмиўдәрәя» Палұанлар атасы. 2018, №2, 45-59-б.

РЕЗЮМЕ

Мақола кураш спорти билан шуғуланған машхур қарақалпақ полвонларининг хәти ва фаолияти ҳақида ёзилган оғзаки ижод ва ёзма бадиий адабиёт намуналарининг педагогик аҳамияти масаласига бағишланган. Полвонлар ҳақида ёзилган дostonлар, афсоналар, қиссалар ва ҳикоятлар халқимизнинг миллий қадриятлари сифатида авлоддан авлодга ўтиб келмоқда. Улар энг яхши инсоний фазилатлар – мардликни, юртсеварликни, ватанпарварликни, ҳар томонлама ривожланган, эркин фикрлаш салоҳиятига эга, маънавий, ахлоқий ва жисмоний ривожланган ёш авлодни тарбиялашда муҳим аҳамиятга эга.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются вопросы педагогического значения произведений устного народного творчества и художественной литературы, посвященные жизни и деятельности известных каракалпакских борцов (палванов), занимавшихся таким видом спорта как борьба. Эпосы, легенды, притчи, сказания и рассказы о борцах являются национальной ценностью и достоянием народа, которое передается из поколения в поколение. Они играют важную роль в воспитании лучших общечеловеческих качеств - мужества, любви и преданности Родине, патриотизма, в воспитании всесторонне развитой, свободно мыслящей личности, в духовно-нравственном и физическом развитии молодого поколения нашей страны.

SUMMARY

The article deals with the issues of pedagogical significance of folklore and works of fiction devoted to the life and activity of the well-known Karakalpak fighters (palvans) who went in for such kind of sport as wrestling. Epises, legends, parables and stories about fighters are of a great importance as national value and heritage of the people that are inherited from generation to generation. They play a great role in education of the best human qualities – courage, love and devotion to Motherland, patriotism, in education of comprehensively developed, freely thinking personality, in spiritual-moral and physical development of young generation of our country.